Ryszard Wójtowicz, Danuta Drabik-Wójtowicz
Dypl. Konserwatorzy Dzieł Sztuki UMK Toruń 1028/81, ASP Warszawa 375/80
Specjalizacja: Konserwacja Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej
Rzeczoznawcy ZPAP nr upr. 7/1999, 4/1999
ul. Obornicka 2/33
51-113 Wrocław
tel./fax 071/3878516, 071/3526166
e-mail: zabytki@drabikwojtowicz.pl
adres do korespondencji: ul. Wierzbowa 2A, 55-114 Rogoż, gm. Wisznia-Mała

dla:
Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Świdnicy
Plac Pokoju 6
58-100 Świdnica

Program prac konserwatorskich

Świdnica, Kościół Pokoju:
konserwacja dużych organów wraz z barokowym prospektem
i przylegającymi do niego elementami

Wrocław-Rogoż, 05. 08. 2013

1. OPIS I STAN ZACHOWANIA

Wymiary ogólny prospektu organowego wraz przestrzenią parteru:
wys. ok. 15,00m, szer. ok. 11,60m

Duże organy wraz z barokowym prospektem i przylegającymi do niego elementami – stanowią zachodnią ścianę wnętrza Kościoła Pokoju w Świdnicy. Obiekt wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO **13 grudnia 2001 roku jest wyjątkowo cennym dziełem sztuki europejskiej.**

Rozpoczęcie budowy kościoła nastąpiło 23 sierpnia 1656 położeniem kamienia węgielnego. W zamierzeniu swym pięknem i bogactwem, miał dorównywać wyposażeniu kościoła jezuitów, obecnie katedry w Świdnicy. Przestrzenne wnętrze wypełniają loże, ambona, ołtarz a naprzeciwko niego prospekt organowy wraz dużymi organami.

W swej pierwotnej formie duże organy wraz ze wspaniałym, barokowym prospektem zbudowała firma Gottfrieda Klose z Brzegu w latach 1666-1669. Jedna z głównych przeróbek instrumentu dokonana w latach 1776-1784 przez organmistrza Zeitiusa z Ząbkowic polegała na ozdobieniu instrumentu ruchomymi figurami aniołków oraz skojarzeniem gry z biciem dzwonów. Dzięki organmistrzowi Christianowi Gottliebowi Schlagowi z Jawora organy świdnickie osiągnęły swą najdoskonalszą formę. W 1882 roku instrument otrzymał „pneumatyczną trakturę" znacznie ułatwiającą grę. W 1909 roku wprowadzono zasilanie elektryczne i oddzielono kontuar od instrumentu.

Części składowe ściany zachodniej, podobnie jak ołtarz i ambona są obiektami drewnianymi, polichromowanymi, posiadają wiele elementów złoconych. Obiekty zostały wpisane do rejestru zabytków w 2006 roku pod numerami 8/1618/5,15,16,19,35.

Stan zachowania opisywanego zabytkowego zespołu dzieł sztuki jest bardzo zły, wręcz alarmujący, zarówno w swej części konstrukcyjnej, technologicznej jak i tektonicznej, mimo pozornie znośnego wyglądu zewnętrznego. Obiekty składają się z elementów oryginalnych, lecz wskutek skomplikowanej, trzystuletniej bez mała, historii Kościoła Pokoju (m.in. nawarstwiające się procesy nieporadnych dotychczas, tymczasowych działań zabezpieczających, poważne zawilgocenie i postępująca infekcja mikrobiologiczna) pogłębiła się skala niezbędnych do przeprowadzenia prac i wynikająca z tego złożoność koniecznego do zrealizowania programu konserwatorskiego. Duże organy wraz z integralnie połączonym z nim prospektem i elementami przylegającymi w zachodniej ścianie kościoła zostały przetworzone strukturalnie, przemalowane lub całkowicie zamalowane i przelakierowane w technikach i kolorystyce odmiennej od oryginału. Wieloletni brak zabiegów konserwatorskich (ostatnie przeprowadzone w roku 1952) prowadzi do niebezpiecznego zagrożenia tektonicznego obiektów. Struktura znakomitych dzieł sztuki rozsypuje się; dotyczy to zarówno architektury, rzeźb, polichromii i obrazów, inskrypcji oraz elementów dekoracyjnych. Polichromia, złocenia i srebrzenia wraz z laserunkami w warstwach oryginalnych są bardzo mocno spękane, łuszczą się i odspajają, są też w znacznym stopniu przetarte. Osłabione łączenia poszczególnych fragmentów konstrukcji i snycerki są powodem samoistnego odpadania i bezpowrotnego niszczenia zabytkowych fragmentów (część ornamentów). Spękania drewna widoczne są na rzeźbach i architekturze. Brak fragmentów ornamentów. Drewniany rdzeń szeregu elementów został naruszony lub zniszczony przez owady z rodziny Anobium, ich działanie w dalszym ciągu jest aktywne i niebezpieczne dla zabytków. Skutkiem żerowania tych owadów część ornamentów i rzeźb posiada ubytki formy (destrukcja struktury materiału konstrukcyjnego – drewna).

Przed przeprowadzeniem kompleksowej renowacji pokrycia dachowego kościoła, znajdujące się w nim elementy wyposażenia uległy zalaniu wodą opadową i zostały też mocno zawilgocone. Zjawisko to doprowadziło do spękania drewna fragmentów zabytków oraz do powstania, obecnie w dalszym ciągu rozwijających się kolonii bakterii i pleśniowców. Wskutek zawilgocenia nastąpiło spęcznienie i w konsekwencji poważna destrukcja oryginalnych zapraw wraz z polichromią i złoceniami.

Zauważalne, obecnie aktywne ogniska żerowania owadów z grupy Kołatków i Tykotków oraz grzybów i bakterii powodują osłabienie łączeń mechanicznych poszczególnych elementów ruchomych opisywanego zespołu zabytkowego wyposażenia kościoła (np. rzeźby, malowidła, inskrypcje, ornamenty) z ich podłożem, co doprowadzić może do ich oderwania się i w konsekwencji do katastrofy budowlano-konserwatorskiej.

Z naciskiem należy podkreślić, że stan omawianych obiektów zagraża także bezpieczeństwu zwiedzających kościół turystów i osobom korzystającym z wnętrza kościoła w trakcie odbywających się tu licznych koncertów. Aktywne żerowiska ksylofagów w przestrzeni ściany zachodniej grożą ich rozprzestrzenianiem na inne części drewnianej świątyni.

Wygląd barokowego zespołu dzieł sztuki w obecnej chwili daleko odbiega od pierwotnego założenia.

Uwzględniając znaczną rangę historyczną i artystyczną omawianych elementów wyposażenia Kościoła Pokoju: **dużych organów wraz z barokowym prospektem i przylegającymi do niego elementami**, kompleksowe zabiegi konserwatorskie i restauratorskie należy poprzedzić odkrywkowymi badaniami techniki i technologii oryginału, wtórnych nawarstwień oraz układu stratygraficznego warstw. Podstawowym celem zakładanych prac powinny być w pierwszej kolejności prac o charakterze ratunkowym, polegających na zabezpieczeniu istniejących fragmentów i zatrzymaniu postępujących procesów destrukcji oryginału. Jednocześnie powiązanie niezbędnych prac remontowo-konserwatorskich przy instrumencie z ogólnymi pracami konserwatorskimi. Końcowym efektem prac powinno być przywrócenie wszystkim elementom maksymalnie pełnych walorów historycznych i artystycznych oraz muzyczno-dzwiękowych odtwarzając oryginalną, barokową szatę i brzmienie dużych organów wraz z barokowym prospektem i przylegającymi do niego elementami.

WNIOSEK KOŃCOWY:

Zabytkowe obiekty należy uznać za poważnie zagrożone.

Wydaje się absolutnie niezbędne niezwłoczne przystąpienie do prac o charakterze ratunkowo-zabezpieczającym. Ze względu na wysoką wartość i funkcję obiektu należy zrealizować pełny zakres prac konserwatorsko-restauratorskich.

2. PROGRAM KONSERWATORSKI I ZAKŁADANE METODY REALIZACJI

2.1. Założenia dla prac konserwatorskich

Budowa i wystrój wewnętrzny Kościoła Pokoju w Świdnicy stanowią, pomimo różnego okresu powstawania jego fragmentów, jednorodną całość, dlatego też wydaje się niezbędne aby realizowany program prac konserwatorskich stanowił spójny system dla poszczególnych, przewidywanych do opracowania części składowych zabytku. W roku 2012 rozpoczęto cykl prac konserwatorskich, poczynając od ambony, w roku 2013 przystąpiono do konserwacji ołtarza wraz z częścią empor kościoła. Ze względu na zbliżoną budowę techniczną obiektów i podobny stan zachowania przedstawione programy konserwatorskie obejmowały zagadnienie w podobny sposób. Analogicznie, w przypadku bieżącego programu, jest on zgodny zarówno z dotychczas zastosowanymi dla ambony, ołtarza i empor jak również ogarnia wszystkie elementy składowe obecnego projektu.

Podstawowe wytyczne zakładanego programu to:

1. **Usunięcie wtórnych nawarstwień i odsłonięcie pierwotnych warstw dekoracji**
2. **Pełny zakres prac konserwatorskich**
3. **Imitatorskie uzupełnienia warstw malarskich i pozłotniczych w miejscach ich ubytków**
4. **Zabezpieczenie struktury i powierzchni konserwowanych składników zbytku**

Zatem głównym założeniem prac konserwatorskich przy dużych organach wraz z prospektem organowym i przylegających elementach (dwie empory boczne, fragment malowideł na stropie) – zachodnia strona kościoła, będzie zahamowanie procesów destrukcji, a następnie przywrócenie konserwowanym elementom ich właściwych walorów artystycznych (estetycznych), historycznych, a także konstrukcyjnych. Alarmujący stan obiektu wskazuje na konieczność podjęcia natychmiastowych działań konserwatorskich, które doprowadzą do poprawy warunków jego bezpieczeństwa. W pierwszej fazie prac niezbędne będzie przeprowadzenie szczegółowej analizy stratygrafii warstw polichromii, malowideł, rzeźb i ornamentów oraz określenie budowy technicznej poszczególnych elementów dużych organach wraz z prospektem organowym i przylegającymi elementami.

Duże organy i elementy prospektu zostaną poddane częściowemu demontażowi, a części architektoniczne, podłogi, stropy i malowidła zostaną zakonserwowane in situ. Zdemontowane części ruchome przewiduje się przewieźć do pracowni konserwatorskiej lub po demontażu zostaną opracowane w pracowni zorganizowanej na terenie Kościoła Pokoju w Świdnicy.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
we Wrocławiu
DELEGATURA w WAŁBRZYCHU
58-300 Wałbrzych, ul. J. Matejki 3
tel. 74 842-64-18, fax 74 842-66-60

Załącznik nr.....
do decyzji nr. 766 z dnia 09.09.2013 r.

Przeprowadzone zostaną zabiegi ratunkowe i zabezpieczające, a następnie konserwacja i restauracja w pełnym zakresie (w tym strukturalna impregnacja uszkodzonego drewna połączona z dezynfekcją). Uzupełnione zostaną formy ornamentów i brakujących detali. Zakłada się, po przeprowadzeniu analizy stratygrafii warstw, usunięcie wtórnych nawarstwień z warstw rzeźb, polichromii, obrazów, inskrypcji, złoceń i srebrzeń. Po opracowaniu powierzchni wypełnień, przeprowadzone zostaną imitatorskie uzupełnienia warstw polichromii oraz złoceń i srebrzeń. Powierzchnie zostaną zabezpieczone warstwami werniksu końcowego.

Zostaną wyreperowane podłogi i dostosowane swym wyglądem do stanu pierwotnego, z zachowaniem śladów historii ich użytkowania.

Montaż zdemontowanych elementów dużych organów i prospektu wykonany będzie w miejscu pierwotnym.

Prace przewiduje się przeprowadzić w trzech etapach:

Etap I

1. Prace techniczne i przygotowawcze w kościele.
2. Demontaż wraz z zabezpieczeniem elementów, transport do pracowni konserwatorskiej.

Etap II

1. Prace konserwatorskie i restauratorskie w pracowni konserwatorskiej (elementy ruchome).
2. Prace konserwatorskie i restauratorskie w Kościele Pokoju w Świdnicy (architektura i część elementów ruchomych).

Etap III

1. Transport elementów ruchomych do Kościoła Pokoju w Świdnicy, montaż w pierwotnym miejscu.
2. Dokumentacja konserwatorska powykonawcza.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
we Wrocławiu
DELEGATURA w WAŁBRZYCHU
58-300 Wałbrzych, ul. J. Matejki 3
tel. 74 842-64-18, fax 74 842-66-60

Załącznik nr.....
do decyzji nr 766 z dnia 09.09.2013r

2.2. Program prac konserwatorskich

Etap I

1. Wykonanie fotografii obiektów (podstawa do oznaczenia elementów przy demontażu).
2. Ustawienie rusztowania przy poszczególnych częściach zabytku.
3. Oznaczenie poszczególnych elementów zabytku przed rozpoczęciem demontażu.
4. Demontaż poszczególnych elementów ołtarza, przy jednoczesnym ich zabezpieczeniu. Przygotowanie do transportu do pracowni konserwatorskiej.

Uwaga: w kościele pozostaną elementy architektury i elementy stałe obiektów oraz po demontażu część elementów ruchomych.

5. Przewiezienie części elementów ruchomych zabytku do pracowni konserwatorskiej.
6. Przeprowadzenie prac sondażowych w partiach obrazów, inskrypcji, polichromii, rzeźb i ornamentów, określenie stratygrafii warstw.
7. Wstępne oczyszczenie z brudu i kurzu.
8. Podklejenie rozwarstwień, położenie łusek i pęcherzy (wprowadzanie spoiwa akrylowego Lascaux A.K. 498 HV lub coletty, docisk).
9. Oczyszczenie powierzchni lica i odwrocia elementów chemicznie i mechanicznie.
10. Usunięcie wtórnych przemalowań z części polichromowanych, rzeźb i ornamentów, a także podłóg i schodów (pasty zmiękczające, kompresy zmiękczające; doczyszczanie chemiczne i mechaniczne).

Etap II

11. Dezynfekcja miejsc zainfekowanych przez bakterie i grzyby (np. Preventol).
12. Przeprowadzenie testów na odporność poszczególnych warstw elementów na działanie rozpuszczalników przewidywanych w procesie impregnacji.
13. Strukturalna impregnacja materiału konstrukcyjnego przez: zanurzenie, pędzlowanie i injekcje.

Uwaga: zabieg zakłada się wykonać przy użyciu 8 - 15% roztworu Hekol L-50 (stężenie określone po przeprowadzeniu prób; roztwór w ksylenie z dodatkiem 0,3% p-chloro-m-krezolu (dezynfekcja). Czynność będzie powtarzana do uzyskania właściwego rezultatu. Po zakończeniu nasycania ruchome obiekty zostaną przeniesione do namiotu foliowego, gdzie będą odparowywać w parach rozcieńczalnika.

14. Reperacje stolarskie, rzeźb i innych ruchomych elementów oraz architektury (w tym podłóg i schodów) obiektów (klejenie rozstępów i pęknięć (klej winylowy Rakoll 15, Henkel) oraz łączenie rozdzielonych części. Wykonanie rekonstrukcji brakujących elementów rzeźbiarskich.
15. Rekonstrukcja ubytków drewna w elementach dekoracyjnych (wysezonowane drewno lipowe).
14. Wypełnienie otworów po Kołatkach.
15. Opracowanie odwrocia elementów obiektów; oczyszczenie, konsolidacja, zabezpieczenie powierzchni.
16. Konserwacja tynków we wnętrzu obudowy instrumentu organowego.

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
we Wrocławiu
DELEGATURA w WAŁBRZYCHU
58-300 Wałbrzych, ul. J. Matejki 3
tel. 74 842-64-18, fax 74 842-66-60

Załącznik nr.....
do decyzji nr. 766 z dnia 09.09.2013r.

17. Uzupełnienie ubytków zaprawy i warstwy polichromii oraz opracowanie powierzchni wypełnień (po zaizolowaniu odsłoniętych fragmentów alkoholowym roztworem szelaku zakładanie gruntów klejowo-kredowych i akrylowych).
18. Doczyszczenie fragmentów złoconych i srebrzonych.
19. Nałożenie warstw izolacyjnych oraz podkładów pod złocenia i srebrzenia w miejscach ubytków (warstwy zgodne z oryginałem).
20. Wykonanie retuszy złoceń i srebrzeń w dopasowaniu do stanu i techniki odsłoniętego oryginału.
21. Nałożenie warstw izolacyjnych na srebrzenia.
22. Wykonanie retuszy warstw polichromii: farby akrylowe – Maimeri i Lascaux-Restauro.
23. Werniksowanie końcowe: Talens Rembrandt pół-połysk, przez pędzlowanie.
24. Lakiery zabezpieczające (mat) na powierzchnie niepolichromowane (w tym podłogi i schody).
25. Konserwacja i zabezpieczenie osłabionych łączeń pomiędzy elementami architektonicznymi.

Etap III

26. Przewiezienie zakonserwowanych w pracowni konserwatorskiej elementów ruchomych obiektów do Kościoła Pokoju w Świdnicy.
27. Montaż ruchomych elementów obiektów w miejscu pierwotnym.
28. Demontaż rusztowania.
29. Dokumentacja konserwatorska powykonawcza: opisowa, fotograficzna i rysunkowa.

Wrocław-Rogoż, 05.08.2013

Ryszard Wójtowicz

Ryszard Wójtowicz
Konserwator i Restaurator Dzieł Sztuki
nr dypl.: 1028/1981
Rzeczoznawca ZPAP: 7/1999
tel.: 0601850989

Danuta Drabik-Wójtowicz

Danuta Drabik-Wójtowicz
Konserwator i Restaurator Dzieł Sztuki
nr dypl. 3757/1980
Rzeczoznawca ZPAP: 4/1999
tel.: 0504170077

WOJEWÓDZKI URZĄD
OCHRONY ZABYTKÓW
we Wrocławiu
DELEGATURA w WAŁBRZYCHU
58-300 Wałbrzych, ul. J. Matejki 3
tel. 74 842-64-18, fax 74 842-66-60

Załącznik nr .....
do decyzji nr 766 z dnia 09.09.2013 r.